

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Рівне – 2009

Збірник наукових праць “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету . Випуск 15 . –
Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет , 2009 . – 311 с .

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, ректор Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 5 від 26 грудня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2009

відповідно до якої отримати соціальне можливо взамін на трудовий внесок, має таку позитивну легімітацію.

Соціальне страхування стало загальнонаціональною системою, що не залежала від політичної ситуації в окремому штаті. Було створено ефективну федеральну програму соціального страхування. Утвердження страхового принципу плати внесків і фінансування пенсій із довірчого фонду під контролем держави, фонду соціального страхування пройшли перевірку часом. Усі наступні спроби відмовитися від системи соціального страхування чи суттєвого її реформування у період президентства Р.Рейгана у 80-х рр. XX ст. і Дж. Буша – молодшого на початку XXI ст. не були здійсненні. [6; с.148].

Таким чином, з середини 50-х років XX століття розпочався I етап російської історіографії з дослідження Нового курсу Ф.Д.Рузвельта, коли політичним керівництвом Радянського Союзу, очолюваним М.С.Хрущовим, було взято курс на демократизацію суспільства. Це дало змогу більш об'єктивно проводити наукові дослідження та викладати в університетах, а також встановлювати наукові зв'язки між радянськими та зарубіжними університетами. Демократичні процеси відкрили можливість радянським вченим історикам працювати в зарубіжних бібліотеках та архівах. Не дивлячись на певні позитивні зрушення вищевказаного етапу, партійне керівництво країни продовжувало здійснювати жорсткий ідеологічний контроль в усіх сферах наукового дослідження та викладання історії у вищих навчальних закладах.

Другий етап російської історіографії з дослідження Нового курсу Ф.Д.Рузвельта розпочався з середини 80-х років XX століття, у період перебудови, що характеризувався подальшим процесом демократизації радянського суспільства. З падінням „залізної завіси” у дослідників з'явилася можливість об'єктивного оцінювання тих подій, що відбувалися у США в період великої депресії та діяльності уряду Ф.Д. Рузвельта щодо подолання її негативних наслідків. Найбільш вагомий перегляд традиційних вітчизняних поглядів на Новий курс прозвучав на науковій конференції Асоціації вивчення США „Новый курс Ф.Д.Рузвельта: значение для США и России”. [5]

Сьогодні не повністю досліджено спадщину Ф. Рузвельта,

Джерела та література

1. Алексеев А. “Новый курс” Ф. Рузвельта и развитие государственно-монополистического капитализма США (1933-1938): Экономическая роль государства в социалистических, развивающихся и капиталистических странах. – М.: Московский государственный университет, 1975.- Вып. 4. - С. 201-221.
2. Кредер А.А. ” Американская буржуазия и "Новый курс", 1933- 1940. – Саратов, 1988.
3. Мальков В.Л. „Новый курс” в США. Социальные движения и социальная политика”. М., 1973.
4. Мальков В.Л. Социальная политика Ф.Рузвельта: размышления об истоках и уроках. Материалы научной конференции „Новый курс Ф.Д.Рузвельта: значение для США и России” М.,1996
5. Материалы научной конференции „Новый курс Ф.Д.Рузвельта: значение для США и России”. - Отв.ред. А.С.Манькин, Ю.Н.Роголев, Е.Ф.Язьков. М.,1996
6. Сафонов В.М. „Верховный Суд США: социальные права и социальное законодательство (1900 – 1970 – е г.г.)” - М., 2004.
7. Сафонов В.М. „ Конституция США и социально – экономические права граждан: историко – правовое исследование”. М.: Норма, 2007.
8. Сивачев Н. Политическая борьба в США в середине 30-х годов XX века. – М. : Издательство Московского университета,1966. – 284 с.
9. Сивачев Н.В. „Новый курс” Рузвельта”//Вопросы истории.- 1981-№9.
10. Согрин В.В. „Три ключевые проблемы исследования истории Нового курса Ф.Д.Рузвельта” // Новая и новейшая история.- 2007- №5.
11. Язьков Е.Ф. Новый курс Ф.Рузвельта и его место в истории США.- / Материалы научной конференции „Новый курс Ф.Д.Рузвельта: значение для США и России” М.,1996.

УДК 94(437) „1968”

І.Десятничук

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОГО РУХУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» В КОНТЕКСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Реформування авторитарної системи за умов збереження легітимності влади актуалізує вивчення проблематики „Празької весни” 1968 року, яка попри чотири десятиліття, що відділяють нас від тих подій викликає дискусії в середовищі політологів, соціологів, істориків. Визначивши „Празьку весну” як низку процесів всередині суспільства, що були спрямовані на подолання численних суперечностей між різними громадськими та державними суб'єктами і вели до зміни державно-політичного устрою Чехословаччини, потрібно зауважити, що характер цих змін часто оцінюється з протилежних поглядів, що оформились у цілісні концепції.

З одного боку, це концепції „Празької весни” як спроби поєднання тенденцій щодо реформ „зверху” із масовим демократичним рухом „знизу” [5, с. 108]. З точки зору прихильників цієї концепції, визначальним фактором, завдяки якому стала можливою „Празька весна”, були особливості розвитку КПЧ, а точніше – потужне реформаторське комуністичне крило, існування якого було зумовлене історичними традиціями чехословацького робітничого руху та „відлигою” М.Хрущова. Відповідно, в Чехословаччині 1968р. проявилася потужна і політично визначальна якраз та риса, яку можна визначити як „реформа зверху”. Однак такий підхід не завжди означає розуміння чехословацької реформи як втілення прагнень лише вищого партійного керівництва, а швидше прагне до чіткого вирішення реформаторських сил всередині офіційних політичних структур системи в цілому [4].

Автори колективної праці „Вісім місяців празької весни” характеризують зміни чехословацької політичної системи як такі, що „відбувались з пропозиції реформаторського крила всередині КПЧ не як косметичне виправлення старих відносин, а як дійсну зміну політичної та економічної системи, яка дає більше демократії і пропонує всезагальне олюднення соціалізму [28, с. 89]”. На їх думку, зміна політичної системи випередила економічні реформи так, що „досить швидко проявилась важлива слабкість тодішнього процесу соціальної перебудови, що був надмірно і однобічно орієнтований на зміну політичної системи, тоді як темп економічної реформи не був інтенсивним ... [28, с. 67]”. І, як підсумок, твердження про те, що реформатори визріли до нового зразка демократичного соціалізму, демократичної плюралістичної концепції суспільства вільних і рівноправних громадян [28, с. 154].

Навіть не аналізуючи тотожності цих тверджень джерелам, слід пам'ятати, що їх ставили під сумнів навіть деякі визначні діячі „Празької весни”. Наприклад, З.Млинарж, який зазначав, що лише в травні-червні 1968р. до життя почали впроваджуватися деякі нові механізми політичної системи, однак у більшості все залишалося на рівні підготовки, тому що поширення набули розбіжності у поглядах, ідеолого-політичні конфлікти усіх відтінків [4, с. 98; 52].

Подібно й інші автори висловлювали сумніви щодо перетворення політичної системи комуністичною партією і взагалі про здатність та бажання її керівництва повністю звільнити суспільство, що вимагало б, аби партія та її реформаторське керівництво позбулись монополії на владу – тобто керівної ролі партії як основної риси нової політичної системи. Скажімо, З.Земан вважає, що чехословацькі реформатори не пішли так далеко, як І.Надь в Угорщині, який запропонував відновлення справжньої плюралістичної політичної системи [56, с. 118].

Тому з'являється концепція, згідно якої до пом'якшення режиму і перших кроків на шляху до відродження громадянського суспільства привела боротьба двох фракцій всередині партійного керівництва, представлених А.Новотни та О.Дубчеком, і викликана цією боротьбою криза у партійному керівництві [27]. Згідно даного підходу, революція „знизу” була наслідком вакууму влади, а не „революції зверху”, про існування якої автори, що є прихильниками цієї концепції, висловлюються дуже скептично. Вислів „процес відродження”, так часто вживаний керівництвом Дубчека, вони вважають лише вивіскою, призначеною для приховання справжніх причин зміни керівної групи в КПЧ, а постійні заклики до „нової післясвічної політики” – маскувальним маневром нового керівництва, яке заради утримання своїх позицій йшло на максимальні поступки. Найбільш чітко цю думку сформулював Пітгарт: „Сподівання на добру волю Москви було скоріше спробою...ухилитися від остаточної відповідальності і не розв'язувати дилему між демократією та демократизацією...І це небажання або нездатність будь-що однозначно вирішити, окрім того, потім мотивувала іншу незрозумілу легковажність КПЧ щодо загрози втручання... Самогубство КПЧ... є лише квінтесенцією невідповідальності комуністів перед суспільством: вони самі позбавились обов'язку, який перед ними ще раз поставила громадськість, обов'язку обрати між тверезим виправленням фасадних вад старого режиму і послідовною демократизацією. Могли зробити хоча б це перше – але також послідовно, а значить без загравань із популярністю... Замість того пожертвували чехами і словаками, пожертвували формально іще суверенною державою і прирекли всіх до реального соціалізму [37, с. 285-287]”. Наслідком подібного дискурсу стала дискусія інтелектуалів, що вилилась у низку публіцистичних та наукових розвідок [7, 22, 27, 31, 52].

Недостатньо відповідає історична література і на питання, наскільки змінилась у процесі реформ сама КПЧ. Чи змінилась внутрішня структура партії, що дозволяла керувати сотнями тисяч людей декільком керівникам? Чи було поставлене здійснення влади в рамках партії у відповідність до партійних документів?

І тут погляди різняться, оскільки частина істориків вважає, що партія успішно пройшла шляхом до внутрішньопартійної демократії, аргументуючи це наявністю нового проекту статуту КПЧ. Інші у цьому абсолютно не впевнені, оскільки свободу критики і можливість існування фракційних груп у рамках партії не можуть поєднати із засадами демократичного централізму та монополією на владу.

Чимале місце в аналізі ситуації у Чехословаччині 1967-1968 рр. у багатьох авторів займає так званий „словацький фактор.” При цьому, переважно, словацька проблема розглядається у контексті загальнодержавних подій через призму політичного розвитку, а її значення обмежується визнанням ролі словацьких комуністів у падінні режиму А.Новотни. Як правило, визнається, що розвиток у Словаччині протягом „Празької весни” мав інше спрямування, аніж у Чехії та Моравії, проте це не відіграло вирішальної ролі, хоча в майбутньому можливими ставали суттєві суперечності між чеською і словацькою сторонами. Більшість дослідників, що приділили увагу словацькій проблематиці, завершують свої міркування тим, що не беруться прогнозувати розвиток подій у тому випадку, якби цей розвиток не був припинений втручанням ззовні [15, 19, 38, 42].

Проте, безсумнівно є те, що словацьке політичне середовище повинне вивчатись як самостійне явище, яке бурхливо розвивалось і було спрямоване на вирішення базових завдань словацького національного життя.

У тій або іншій мірі, більшість тих, хто писав про „Празьку весну”, окремо приділяли увагу різним соціальним верствам і групам суспільства, оскільки неможливо ігнорувати різний рівень їх впливу та участі у процесах демократизації в країні. При цьому найбільша увага приділялась інтелігенції та молоді як найбільш активним елементам суспільства, що безпосередньо стали основою загального демократичного руху [12, 18, 25, 32, 57]. У цьому відношенні нерозв'язаною залишається проблема радикалізму в середовищі цих суспільних груп. Ряд авторів, які є прихильниками ідеї про провідну роль КПЧ у процесах „Празької весни”, вважають „надмірний” тиск громадськості на органи державної і партійної влади проявом крайнього радикалізму, що був шкідливим, оскільки позбавляв чехословацьке керівництво можливостей маневрувати у відносинах із „союзниками” по соцтабору. Водночас вважається, що радикали не дозволили консолідувати суспільство на засадах поміркованих реформ, визначених КПЧ, що призвело до збройного втручання і скасування усіх надбань „Празької весни”. Усі ці переконання спираються на думку про те, що за тих історичних умов успішні перетворення могли бути втіленими у життя лише в тому випадку, якби вони ініціювались або підтримувались компартією [9, 10, 11]. У вивченні саме

цього комплексу питань найбільш помітними є відверто позитивістські або негативістські підходи, які часто спостерігаються в історіографії „Празької весни”.

Частина істориків погоджується з думкою про надмірну радикальність вимог інтелігенції та молодіжних організацій, однак причину цього вбачає у консерватизмі комуністичного керівництва, яке виявилось нездатним модернізувати на демократичних засадах саму партію, а діалог із громадськістю розглядало лише як додатковий метод впливу на суспільство [6].

Третя група дослідників вважає, що зважаючи на демократичні традиції чеського суспільства, реакція громадськості на початок перетворень не могла бути інакшою, оскільки безпартійні, різні групи за фаховою, віковою, національною та іншими ознаками вбачали можливість вирішення своїх проблем у безпосередньому впливі на прийняття рішень [13, 26, 47, 48].

Деяко менша увага в історичній літературі приділена становищу робітників та селян. Як правило, основна увага зосереджується на робітниках великих підприємств, що потенційно могли вплинути на розв'язання суперечки між консервативно-поміркованими та реформаторськими силами [33, 35]. У цьому відношенні заслуговує на увагу робота українського історика С.В.Віднянського, в якій автор вивчає ситуацію у профспілковому русі Чехословаччини та підкреслює значимість позиції робітників з огляду на зусилля керівництва КПЧ по консолідації суспільства [1].

Зміни у суспільній свідомості, що втілились в інституціоналізацію різноманітних напрямів громадської думки, виявились особливо цікавими для дослідників „Празької весни”. Діяльність політичних клубів, установчих комітетів супроводжувалась численними деклараціями, заявами, програмними документами і положеннями про діяльність, статутами, що давало широке поле для дослідження і пошуку. Жодна історична робота не оминула увагою діяльність третього сектора, однак дуже часто виникнення недержавних організацій в Чехословаччині у 1968р. трактується як явище, що супроводжувало більш вагомі загальносуспільні процеси. Більше того, часто в цих дослідженнях відсутній аналіз складної еволюції внутрішнього змісту та практичної діяльності недержавних організацій. До того ж, не можна погодитись із оцінкою діяльності організацій поза Національним фронтом та радикальної преси як „поверхневими та епізодичними явищами [28, с. 118]”.

Питання загострення релігійних та національних суперечностей в період „Празької весни”, з огляду на його чутливість, не стало темою окремих досліджень чехословацьких істориків. Більшість дослідників обмежувались констатацією факту активізації національних меншин та релігійних спільнот, які в атмосфері послаблення тиску з боку партапарату висунули свої специфічні вимоги. Як правило, гострота проблеми пом'якшувалась твердженням про те, що ці вимоги, в більшості, не заважали поширенню демократизації на ці напрями суспільного буття [10]. До того ж, в середовищі різних релігійних конфесій та національних меншин зміни „Празької весни” та способи забезпечення їх прав викликали різні оцінки, що часто суперечили офіційним. Як правило, на вибухах релігійної та національної ворожечі увага не акцентувалась, і вони розглядались як другорядна проблема на тлі політичного протистояння у площинах КПЧ – КПРС, консерватори–радикали і т.д. В інших випадках провина за недостатню увагу проблемам національних меншин покладалась на Братиславу і керівництво КПС, в якому більшість складала „консерватори” [16].

Усі вищезазвані проблеми мав розв'язати вільний доступ до архівних матеріалів, тим більше, що у 1998 році закінчився термін 30-річного архівного зберігання всього об'єму документів періоду „Празької весни”.

З огляду на значимість досліджуваної проблеми для чеської історичної науки, джерельну базу дисертації складають збірники опублікованих документів та матеріалів. Одна з перших спроб у цьому напрямі – збірка документів та свідчень про події „чехословацького тижня” 21-28 серпня 1968р., що була орієнтиром для радянських журналістів і з'явилась з метою ідеологічної підтримки версії „запрошення” військ ОВД „здоровими силами” КПЧ [2]. Іншим недоліком подібних офіційних збірок документів, які побачили світ у 1968-1969 рр., є те, що часто відповідні матеріали публікувались у скороченому варіанті [40].

Найбільш солідним документальним джерелом з вивчення подій 1968 року є багатотомне видання „Джерела до історії чехословацької кризи в 1967 – 1970 рр.”, що стало продуктом роботи колективу істориків з Інституту новітньої історії АН Чеської Республіки [17, 34, 36, 53, 54, 55]. Окремі томи тематично охоплюють найрізноманітніші напрями: громадянське суспільство, міжнародні відносини, проблеми оборони і безпеки, федералізацію, КПЧ і т.д. Це найбільш повна на сьогоднішній день збірка опублікованих документів, яка після завершення публікації створить єдину джерельну основу для вивчення „Празької весни” і дозволить комплексно підійти до розв'язання різноманітних питань, пов'язаних із її проблематикою.

Збірка охоплює матеріали що містяться у Центральному державному архіві ЧР, Словацькому національному архіві, архівах вищих державних органів, документосховищах господарських, громадсько-політичних і громадських організацій, культурно-національних товариств, приватних архівах, Чехословацькому документальному центрі Схейнфелд-Шварценберг, а також низки інших суб'єктів-учасників суспільних змін у країні в 1968 р. Великий інтерес становлять і статистичні дані, що стосуються різних напрямів економічного та суспільно-політичного життя країни в зазначений період. Особливо це стосується результатів соціологічних опитувань та їх попереднього аналізу як органами державної влади, так і представниками громадськості.

В цілому можливо виділити три групи документів. До першої відносяться різноманітні закони, постанови, рішення партійних пленумів та засідань президії ЦК КПЧ, що являли собою офіційні державні акти, які регулювали відносини в різних напрямках внутрішньої політики і публікувались у пресі або відповідних збірках. Зокрема, ця група представлена Програмою дій КПЧ, законами про федералізацію, національні меншини, робітничі ради на підприємствах тощо.

До другої групи документів можна віднести ті з них, які від початку були призначені для внутрішнього користування вищих партійних органів і тому залишались невідомими широкій громадськості. Це, насамперед, інформаційно-аналітичні звіти різних відділів ЦК КПЧ, проекти рішень, що використовувались на засіданнях

президії ЦК КПЧ як основа для прийняття постанов, попередні проекти цілої низки внутрішньопартійних документів та рішень, підготовлених до XIV з'їзду КПЧ, а також стенограми засідань вищих партійних і державних органів влади. Особливо цінними та малодослідженими є останні, оскільки саме вони дають змогу з'ясувати те, які ж питання непокоїли керівництво держави в першу чергу, хто персонально і які саме зміни вносив до попередніх проектів постанов. Значення цих стенограм полягає в тому, що їх учасники не мали необхідності використовувати ритуальні ідеологічні заклинання, притаманні публічним виступам, і, таким чином, вони компенсують відсутність достатньої кількості об'єктивних за характером джерел, необхідних для неупередженого висвітлення дій конкретних державних осіб.

Основне значення для аналізу та висвітлення проблем становлення громадянського суспільства в державі у зазначений період має третя група джерел, що складається з документів інституційних суб'єктів суспільства недержавного характеру. Це, насамперед, рішення установчих комітетів новостворених організацій, програмні проголошення та статутні об'єднань різноманітних напрямів діяльності, заяви, звернення, постанови та внутрішні розпорядження, спрямовані на реалізацію їх програмних засад.

Для повного висвітлення розвитку елементів громадянського суспільства автори другого тому зібрили документи, що свідчать про перетворення суспільних організацій в рамках Національного фронту та джерела про діяльність соціальних організацій поза офіційними структурами [36]. Програмна спрямованість останніх і помірно короткий час їх діяльності, що вимірюється часовими рамками „Празької весни”, робили неможливим поглиблений аналіз становлення громадянського суспільства, проте сприяли декільком ініціативам у цьому напрямі. Окрім багатьох інших тенденцій, вони підтвердили те, що тенденція до плюралізму у чехословацькому суспільстві 1968 спостерігається в оновлених або новостворених соціальних організаціях недержавного характеру.

Надзвичайно важливим є те, що автори збірки керувалися засадами повноти, систематичності та представницькості. При виборі вони використовували весь комплекс наявних документів, які оцінювались у контексті доби їх виникнення без того, аби збірка відстоювала якусь одну точку зору на актуальні проблеми. Значною перевагою даного видання є наявність ґрунтовних коментарів і тлумачень упорядників до більшості наведених документів.

Різнманітні проголошення, звіти, протоколи переговорів, виступи, постанови, угоди, архіви різноманітних організацій, клубів, рухів, союзів, що були активними політичними діячами „Празької весни”, складають ліву частку видання. Однак цей матеріал збережений не повністю, оскільки частково був знищений у період нормалізації. У багатьох випадках такі документи, як програмні виступи, петиції, заяви про бажання офіційної реєстрації, збереглися як додатки до матеріалів, що обговорювались партійним керівництвом або на засіданнях уряду.

Усе вищесказане стосується і збірки документів, присвяченій Компартії Чехословаччини в період „Празької весни”. Необхідно лише додати, що чи не вперше широка громадськість отримала можливість оцінити документи фонду 02/1 – Центрального державного архіву Чеської Республіки, що зібрав усі матеріали, які стосуються засідань президії ЦК КПЧ [54, 55].

В цілому, у вищеназваних збірках документів зібрані матеріали з багатьох архівів Чехії, Словаччини та інших держав. У Словацькому національному архіві знайдено чимало свідчень щодо реакції політичного керівництва держави на специфічні прояви громадянського суспільства. Активно були використані матеріали Комісії уряду ЧСФР для аналізу подій 1967 – 1970 рр., що зберігаються у архіві Інституту новітньої історії АН Чеської Республіки.

Повний аналіз трансформації партійно-державних структур став можливим лише завдяки матеріалам з Архіву президії уряду, архіву парламенту Чеської Республіки, архіву Міністерства внутрішніх справ. Скажімо, відносно законів, прийнятих парламентом у період „Празької весни”, цікавим є не лише їх зміст, а й процес їх обговорення та прийняття. Адже досягнути глибини проблем і значення та дієвості пропозицій, що надходили із пробуджених громадських рухів, можна лише на основі порівняння нормативних актів із проголошеннями та проектами різноманітних груп та організацій.

Окремі збірки джерел, що стосуються становища в армії та робітничих комітетів на захист свободи преси підготовлені А.Бенчіком та І.Пецкою [33, 8]. Важливе значення має збірка документів, яка відбиває становище у Словаччині [43]. Збірник статей „Перетворення „Празької весни” вміщує важливі документи щодо спонтанних проявів активності громадян, діяльності студентських та робітничих організацій [39]. Окремі матеріали є свідченнями періоду ненасильницького опору в серпні 1968 року [41]. Особливе місце належить документам, що характеризують стан суспільства в перший рік окупації [44].

Оскільки для становлення громадянського суспільства принципове значення мала преса та інші засоби масової інформації, що з кінця лютого 1968 року були позбавлені пут цензури і активно впливали на формування громадської думки, періодична преса також виразно представлена в якості джерел. В цілому матеріали преси як джерела з дослідження вищезазначеної проблематики потребують критичного підходу. Хоча чехословацька преса періоду „Празької весни” сповнена обговоренням найважливіших проблем політичної реформи, інформує про наслідки різноманітних громадських акцій політичного, соціального, культурного спрямування, проте не надто багато її матеріалів можна віднести до аналітичних. Таким чином, періодика в основному виступає доповненням до архівних матеріалів, дозволяє заповнити порожнечу у деяких темах і лише стосовно окремих питань може виступати самостійним джерелом того історичного періоду [14, 20, 21, 23, 24, 29, 30, 45, 46, 49, 50, 51].

Своє місце серед джерел дослідження „Празької весни” займає і мемуарна література, що вийшла з-під пера активних учасників подій 1968 року. Великий інтерес для розв'язання поставлених у дослідженні проблем становлять спогади високопосадових функціонерів КПЧ, що містять подробиці подій, які не знайшли свого відображення у документах, і пояснюють приховані механізми прийняття тих або інших рішень верхівкою компартії.

У цьому відношенні найбільш показовими є мемуари колишніх представників вищого керівництва КПЧ І.Гаєка, В.Біляка та автобіографія О.Дубчека, в яких відомі політики висловлюють своє бачення політичних та суспільних процесів у країні в 1968 році [9, 11, 16].

Проте найбільш фактологічно насиченими є мемуари секретаря з ідеологічної роботи ЦК КПЧ Ч. Цісаржа, який в наслідок своїх обов'язків мав тісні стосунки із громадськими активістами і достатньо повно аналізує взаємостосунки між владою і журналістами, діячами культури і мистецтва, науковцями тощо [10].

Великий інтерес для розуміння настроїв у чехословацькому суспільстві напередодні і після вторгнення військ країн Організації Варшавського договору представляють свідчення О.Майорова – командувача радянською 38 армією, а пізніше Центральною групою радянських військ у Чехословаччині. Водночас ці свідчення показують ставлення радянського генералітету і військової верхівки СРСР до подій у Чехословаччині [3].

Цій мемуарній літературі притаманні всі переваги і недоліки свого жанру: це „особиста історія” авторів, що іноді близько підходить до реальності, іноді – відводить її в суб'єктивне відображення. З іншого боку, свідчення учасників подій надають максимально повного історизму, предметом осмислення стають не лише документи, а й живі свідчення минулого. Тому ця продукція використовується у процесі історичного пошуку як допоміжна.

Таким чином, слід зазначити, що комплекс питань, пов'язаних із становленням громадянськи орієнтованого суспільства в період „Празької весни”, не став предметом спеціального дослідження і потребує розв'язання. З іншого боку, активна видавнича діяльність останнього десятиліття, здійснювана чеськими та словацькими науковими установами та архівами, дозволяє за допомогою комплексу опублікованих документів дослідити проблематику становлення і розвитку громадянського суспільства в період „Празької весни”.

Джерела та література

1. Виднянский С.В. Консолидация профсоюзного движения в Чехословакии 1969-1975. – К.: Наукова думка, 1979. – 211 с.
2. К событиям в Чехословакии. Документы, свидетельства прессы и очевидцев. – М.: Издательство Пресс-группа советских журналистов, 1968. – 41 с.
3. Майоров А.М. Вторжение. Чехословакия 1968. Свидетельства командарма. – М.: Права человека, 1998. – 350 с.
4. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
5. Тисмениану В. Поворот у політиці: Східна Європа від Сталіна до Гавела: Пер. з англ. – К.: Мегатайп, 2003. – 336 с.
6. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительность: Пер. с чеш. – М.: Прогресс, 1991. – 390 с.
7. Belda J., Benčík A., Kural V. Místo tzv. legendy? // Soudobé dějiny. – 1993-1994. – Roč.1, №. 2-3. – S. 338-349.
8. Benčík A. Operace "Dunaj": vojáci a Pražské jaro 1968. Studie a dokumenty. – Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. – 266 s.
9. Bil'ak V. Paměti Vasilu Bil'aka. – Praha: Agentura Cesty, 1991. – 146s.
10. Cisař Č. Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. – Praha: ETC Publishing Praha, 1998. – 618 s.
11. Hájek J. Paměti. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. – 364 s.
12. Hamšík D. Spisovatele a moc. – Praha, 1969. – 167 s.
13. Havel V. Dálkový výslech: Rozmluvy s Pavlem Hvižd'alou. – Praha: Melantrich, 1990. – 179 s.
14. Havel V. Na téma opozice // Literární listy. – 1968. – Roč.1, № 6. – S. 4.
15. Hejzlar Z. Pražské jaro 1968 a jeho odkaz: výběr statí a komentářů z let 1970-1987. – Köln: Index, 1988. – 149 p.
16. Hochman J. (vyd.). Naděje umírá poslední: Vlastní životopis Alexandra Dubčeka. – Praha: Svoboda-Libertas, 1993. – 280 s.
17. Hoppe J. Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, díl 11. – Praha: Úst. pro soudobé dějiny AV ČR; Brno: Doplněk, 2004 – 444 s.
18. Jechova K. K historii koordinačního výboru tvůrčích svazů 1968 - 1969 // Proměny Pražského jara 1968-1969. – Brno, 1993. – S. 91-122.
19. Kalvoda J. Pražské jaro 1968 // Nedělní hlasatel. – 1995. – Roč. 9, № 18. – S. 17-24.
20. Klíma I. Jeden projekt a jedna strana // Literární listy. – 1968. – Roč. 1, № 9. – S. 1, 5.
21. Kliment A. Aktivita nepojmenovaných // Literární listy. – 1968. – Roč. 1, № 3. – S.4.
22. Kohout L. Spor o "Osmašedesátý" // Tvorba. – 1990. – № 32. – S. 18-19.
23. Kramer A. Jaká demokracie? // Student. – 1968. – Roč. 4, № 14. – S. 6.
24. Kundera M. Malý a velký // Literární listy. – 1968. – Roč. 1, № 23. – S. 1.
25. Lakatoš M., Pachman L., Vaculík L. Osudy a smysl petice Deset bodů ze srpna 1969 // Proměny Pražského jara 1968-1969. – Brno, 1993. – S. 281-310.
26. Liehm A.J. Generace. – Praha: Československý spisovatel, 1990. – 466 s.
27. Měchýř J. Na okraj legendy roku 1968 // Soudobé dějiny. – 1993-1994. – Roč. 1, № 1. – S. 11-23.
28. Mencl V. a kol. Osm měsíců Pražského jara 1968. – Praha: Práce, 1991. – 271 s.
29. Mlynář Z. Naše politická soustava a dělba moci // Rudé právo. – 13 února 1968. – S.3.
30. Mlynář Z. Co dál s naší demokracií? // Rudé právo. – 26 března 1968. – S.3.
31. Nauman P. Několik poznámek k okraji legendy roku 1968 // Střední Evropa. – 1994. – Roč.10, № 40. – S.125-130.
32. Nedvěd J. Výtah z protokolu: Zápis z jednání UV Svazu s spisovatelů z 18.4.1968 o znovuvydávání Tváře // Střední Evropa. – 1993. – Roč.8, № 28. – S.109-116.
33. Pecka J. Dělnické výbory na obranu svobody tisku – 1968. Edice pramenů. – Praha: USD, 1993. – 231 s.
34. Pecka J. Spontánní projevy Pražského jara 1968-1969. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, sv.1. – Brno: USD-Doplněk, 1993. – 295 s.
35. Pecka J. Odbory a heslo generální stávky v rezolucích z přelomu let 1968-1969 // Proměny Pražského jara 1968-1969. – Brno, 1993. – S. 207-244.

36. Pecka J., Belda J., Hoppe J. Občanska společnost 1967-1970. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, díl 2, sv. 2: Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967-1970. – Praha-Brno: USD-Doplněk, 1998. – 367 s.
37. Pithart P. Osmašedesátý. – Praha: Rozmluvy, 1990. – 314 s.
38. Prečan V. Český nacionalismus ve vztahu k Slovákům // V kradeném čase. Výběr ze studií článků a úvah z let 1973-1993. – Brno, 1994. – S. 491-494.
39. Proměny Pražského jara 1968-1969. – Brno, 1993. – 436 s.
40. Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech UV KSČ. – Praha: Svoboda, 1969. – 172 s.
41. Sedm pražských dnů. Dokumentace. – Praha: Academia, 1990. – 406 p.
42. Skilling, H. Gordon Czechoslovakia's Interperuted Revolution. – New Jersey: Princeton University Press, 1976.– 924 p.
43. Slovensko v rokoch 1967–1970. Výber dokumentov. – Bratislava, 1992. – 395 s.
44. Srpen 69. Edice dokumentů. – Praha, 1996. – 123 s.
45. Strinka J. Federalizácia a demokratizácia // Kultúrny život. – 1968. – Roč.23, № 14. – S.1,6.
46. Svitak I. Vaše nynější krize // Student. – 1968. – Roč.4, № 18. – S.1,7.
47. Svitak I. Kulatý čtverec: dialektika demokratizace. Uvahy a statě, články z let 1968-1969.– Praha: Naše vojsko, 1990.– 299 s.
48. Svitak I. Nesnesitelné břemeno dějin: novosvětská symfonie. – Praha: Orbis, 1990. – 139 s.
49. Šimečka M. Návrat do Evropy // Kultúrny život. – 1968. – Roč.23, № 11. – S.9.
50. Štern S. Dogmatici včera a dnes // Práce. – 6 března 1968. – S.3.
51. Tomašek F. Náboženství a socialismus // Literární listy. – 1968. – Roč.1, № 4. – S. 4.
52. Vančura J. K legendě 1968 // Soudobé dějiny. – 1993-1994. – Roč. 1, № 2-3. – S. 357-358.
53. Vondrová J., Navrátil J. a kol. Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970. díl 4,sv.1: prosinec 1967 –červenec 1968. – Praha-Brno: USD-Doplněk, 1995. – 365 s.
54. Vondrová J., Navrátil J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv. 2: Konsolidace (květen – srpen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplněk, 2000. – 457 s.
55. Vondrová J., Navrátil J., Moravec J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv.1: Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968).– Praha-Brno: USD-Doplněk, 1999.– 547 s.
56. Zeman Z. Vzestup a pad komunistické Evropy. – Praha, 1998. – 324 s.
57. Zilyská B., Svobodný P. Česká věda a Pražské jaro (1963-1970): Sb. z konf. – Praha: Univ. Karlova : Karolinum pro Výzkumné centrum pro dějiny vědy a Úst. dějin. Arch. Univ. Karlovy , 2001. – 425 s.

УДК 32:08

Г.Новічков

ПОПУЛІЗМ У ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Наприкінці XX – початку XXI століття популізм як явище суспільно – політичного життя помітно поширився та актуалізувався. Саме ж поняття “популізм” (від лат. *populus* – народ) з’явилося на початку 20 – х років XX століття у Франції. Воно означало французьку літературну школу і не мало негативного відтінку. Але з часом дане поняття набувало різного характеру, що спонукало суспільствознавців шукати відповіді на запитання: “Що ж таке насправді є популізм у нашому житті?” На скільки це явище позитивне чи негативне? Яка його соціально – політична роль? Наразі зупинимось на основних поглядах та етапах розвитку цікавлячого нас феномена.

Зародився популізм з гуманних мотивів забезпечення благополуччя і захисту рядової, пересічної людини, її матеріальної та духовної гармонії. Популізм намагався оптимізувати принцип рівності можливостей, відповідно якому всі люди народжуються рівними у своїй гідності і правах, помітно націлював на державне регулювання економіки, на її соціальну спрямованість, заперечував необмежений індивідуалізм, жадобу наживи, експлуатацію людей і т. п. Тим самим такий популізм сприяв стабільності держави, запобігав соціальній напруженості, конфліктам. За справедливим твердженням авторів “Політологічного енциклопедичного словника”, такий популізм є своєрідною захисною і корегуючою реакцією на необхідність докорінних змін, що постали перед системами різних соціально – політичних орієнтацій [1, с. 277]. В цьому, на наш погляд, полягає позитивна соціально – політична роль популізму в житті суспільства. І не дивно, що в такій іпостасі нині популізм постав як політична течія та своєрідна політична ідеологія.

Існує ще один цікавий підхід до розуміння популізму в позитивній площині - американського політолога Джефрі Белла, автора книги “Популізм і елітизм”. Він тлумачить це поняття як впевнену більшість людей, котра покладається на власні сили при прийнятті рішень. Белл протиставляє популізм такому явищу, як елітизм, тобто переконаній меншості, що виступає від імені народу, контролює та керує масами, ухвалюючи рішення самостійно [2, с. 46]. Практично Белл, наслідуючи американську традицію, не ототожнює поняття “популізм” з терміном “демагог”. У нього це поняття окреслює певну історичну хвилю політичної боротьби за рівність і свободу громадян, протистояння засиллю еліт, які можуть перетворити розвиток держави на феодальний атавізм. Відтак народ може втратити контроль над власним життям, опинитись під впливом авторитарного примусу. Елітаристи, навпаки, критикують популістську віру в компетентність мас, котрі, гальмують процес прийняття ефективних суспільних рішень. Уряд, який покликаний вирішувати загальнонаціональні питання, починає залежати від більшості громадян, а це негативно позначається на його діяльності. Белл пропонує компроміс між цими крайніми позиціями, оскільки, як популізм, так і елітизм, згідно його розуміння, – параметри, що сприяють зміцненню демократії. При цьому таке популістське бачення політичної рівності не є її абсолютизацією. Дослідник не

З М І С Т

Розділ 1. **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ**

<i>Д.Вирський</i> УКРАЇНА В ПЕРШИХ „ПОЛОНІЯХ” (країнознавчі видання Я.А.Красінського та М.Кромера про українські землі)	3
<i>І.Вівсяна</i> ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ «УКРАЇНСЬКОГО П’ЄМОНТУ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (кінець XIX – початок XX ст.)	8
<i>Л.Шугасва</i> В ПОШУКАХ ІСТИННОГО ПРАВОСЛАВ’Я: КІНДРАТ МАЛЬОВАНИЙ	13
<i>А.Киридон</i> МЕНТАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: «ЗСУВ ПАРАДИГМ» В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ	16
<i>С.Шевченко</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	22
<i>В.Півоварчук</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	25
<i>М.Гон</i> УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЄВРЕЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	28
<i>О.Альошина</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО	31
<i>О.Гуменюк</i> СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	34
<i>Т.Карпукіна</i> ЗАКЕРЗОННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ (1939-1941 РР.)	40
<i>Л.Заглинська, І.Бондар</i> ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1953 РОКИ)	44
<i>Л.Паніна</i> РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЖИТОМИРЩИНІ У 50-80-х рр. XX ст.	50
<i>О.Лицук</i> ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ АВТОКЕФАЛЬНИМ ЗМАГАННЯМ В УКРАЇНІ З БОКУ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (1990-1992 РР.)	53
<i>О.Ворон</i> РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ	58
<i>Ю. Вільховий</i> РОЗВИТОК ЦЕРКВИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	61
<i>А. Гуз</i> ПОЛІТИКА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ XX СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)	65
<i>В.Васюк</i> БАЗОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ Й ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН	69
<i>О.Коржик</i> ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ УКРАЇНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	72

Розділ 2. **ІСТОРІЯ ВОЛИНІ. КРАЄЗНАВСТВО**

<i>С. Прокопчук</i> БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 РОКУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XVII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ	76
<i>Н.Мельничук</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА „СОКОЛ”	83
<i>Б.Бойко</i> ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.	85

<i>О.Шмид</i> ЧЕСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 60-70-Х РР. ХІХ СТ.	88
<i>І.Мілясевич</i> НАРОДНІ БІБЛІОТЕКИ ВОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	93
<i>Г.Капустін</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БРАТСТВ НА ВОЛИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	98
<i>О.Дем'янюк</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ВОЛИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НАВЕСНІ 1917 РОКУ	102
<i>В.Панасюк</i> УКРАЇНСЬКА ШКІЛЬНА СПРАВА НА ВОЛИНИ У 1920–1939 РОКАХ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ	107
<i>Ю.Крамар</i> ПОЛІТИКА ВОЄВОДСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Г.ЮЗЕВСЬКОГО ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНИ У 1920-1930-Х РР.	111
<i>В.Борщевич</i> ОБРАЗКИ ПОВСЯКДЕННОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕНИКІВ ВОЛИНИ 20-30-Х РР. ХХ СТ.	115
<i>Ф.Рябчикова</i> ВИДИ ТА ФОРМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ВІДДІЛІ ВОЛИНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ	119
(1920 – ПОЧ. 1930-Х РР.) <i>В.Доброчинська</i> РІВНЕНСЬКА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ (1923–1939)	123
<i>Я.Цецик</i> ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ НА ВОЛИНИ (1925-1928 РР.)	128
<i>В.Ковальчук</i> СТЕПАН КОВАЛЬ ("РУБАШЕНКО") – КОМАНДИР ЗАГОНУ УПА "КОТЛОВИНА" НА ВОЛИНИ	135
<i>О.Ленартович</i> ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР НА ВОЛИНИ У ПЕРІОД РАДЯНІЗАЦІЇ 1939-1941 РР.	138
<i>Т.Самсонюк</i> ЖІНКИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕСІЙ НКВС НА ВОЛИНИ (1939-1941 РР.)	142
<i>В.Писцьо</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ В КОНТЕКСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ НА РІВНЕНЩИНІ	147
<i>А.Жив'юк</i> ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В м.РІВНОМУ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (сер. 1941 – поч. 1942 рр.): СТОРІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ УРДВ	151
<i>С.Шульга</i> АНТИФАШИСТСЬКИЙ РУХ ВОЛИНСЬКИХ ЧЕХІВ	156
<i>В.Борщевич</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНИ 40-Х – 80-Х РР. ХХ СТ.	159
<i>П.Савчук</i> ОБЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ І ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	164
<i>Г.Борейко</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРОЦЕСИ РІВНЕНЩИНИ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ: 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	168

Розділ 3.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

<i>В.Ореховський</i> ПОШИРЕННЯ ХРИСТІАНСТВА ТА "ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ" (IV – VII ст.)	172
<i>Т.Олексієвець</i> ПРАГА X-XIII СТ.: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ МІСТОУТВОРЕННЯ	176
<i>Р.М.Постоловський</i> ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНИХ ІДЕЙ І ТРАДИЦІЙ	179
<i>Г.Хлібовська</i> НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДИПЛОМАТІЇ КІНЦЯ 40-Х – ПОЧАТКУ 70-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ	183

<i>І.Петлюк</i> НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ: ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ (1875-1914 РР.)	188
<i>Л.Валюх</i> ГЕЛЬГОЛАНДСЬКО-ЗАНЗІБАРСЬКИЙ ДОГОВІР (1890 р.): ПОЛІТИЧНА ОЦІНКА В АНГЛІЇ	191
<i>Н.Плюта</i> СПРАВА ДРЕЙФУСА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ У ФРАНЦІЇ	195
<i>Т.Чаркіна</i> ПОГЛЯДИ М.ВЕБЕРА НА ЗАРОДЖЕННЯ КАПІТАЛІЗМУ	198
<i>С.Троян</i> ПЛАНІ СТВОРЕННЯ “МІТТЕЛЬЄВРОПИ” У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.	200
<i>Б.Бернадський</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ РОЗВІДОК НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	205
<i>О.Ворон</i> ПРОЦЕС ТВОРЕННЯ СПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1918 – 1938 рр.)	211
<i>М.Боровець</i> РЕАКЦІЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НА ПОДІЇ МІОНХЕНСЬКОЇ ЗМОВИ	215
<i>О.Дукмас</i> ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	217
<i>О.В.Іванченко</i> СПІВПРАЦЯ ВИШЕГРАДСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГРУПІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 1995 РІК	221
<i>І.Мартинчук</i> СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У 1993-2000 РР. У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ	224

Розділ 4.

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Т.Ковальчук</i> ІСТОРІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА	227
<i>С.Грипич, О.Граб</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)	231
<i>С.Чибирак</i> ПОСТАТЬ ПАВЛА ПЛАТОНОВИЧА ЧУБИНСЬКОГО В РАДЯНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	237
<i>А.Кукурудза</i> ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ 20-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	241
<i>В.Чура</i> КОМПАРТИЙНА “ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ” ТА РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НАПРИКІНЦІ 80-Х – ПОЧАТКУ 90 РР. ХХ СТ., (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНИХ І РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ).....	249
<i>Ю.Олексін</i> МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИС ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ	253
<i>Л.Шинкаренко</i> РАДЯНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРИОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ НОВОГО КУРСУ Ф.Д. РУЗВЕЛЬГА	259
<i>І.Десятничук</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОГО РУХУ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» В КОНТЕКСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	261
<i>Г.Новічков</i> ПОПУЛІЗМ У ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ	266
<i>К.Цинк</i> ПРАВА ЛЮДИНИ І РЕПРОДУКЦІЙНЕ КЛОНУВАННЯ ЛЮДСЬКИХ ІСТОТ	270
<i>Є.Єсталь</i> ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПОЛІТИЧНІ СВОБОДИ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ НАРИСАХ КОЛИШНІХ ДІЯЧІВ НЕЗАЛЕЖНОГО САМОВРЯДНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «СОЛІДАРНІСТЬ»	275
<i>В.Мандрагеля</i> МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: ІНТЕГРАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ	279

Розділ 5.

МАТЕРІАЛИ П'ЯТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ „ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА” ЗА НАУКОВИМ НАПРЯМОМ: „КІННОТА У ВІЙНАХ: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ” (РІВНЕ, 27 – 28 ЛИСТОПАДА 2008 р.)

<i>А.Поспелов, В.Шлякин</i> ФОРМИ ДІЙСВИЙ КАВАЛЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ V-XVII ВВ.: ВЗГЛЯД ЕВРОПЕЙСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ	283
<i>Р.Савчук</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ СИЛИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.	287
<i>А.Харук</i> КОНЦЕПЦІЯ „КАВАЛЕРІЙСЬКОГО ЛІТАКА” ТА СПРОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	290
<i>А.Дергачёва</i> КАВАЛЕРІЯ СТРАН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НАКАНУНЕ І В ПЕРІОД ВТОРОЇ МИРОВОЇ ВОЙНИ: СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ	293
<i>А.Поспелов</i> КАВАЛЕРІЙСЬКІ І БРОНЕКАВАЛЕРІЙСЬКІ ПОДРАЗДЕЛЕННЯ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ И НЕОФИЦИАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В ВОЕННЫХ КОНФЛИКТАХ ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВЕКА	296

Розділ 6.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ, ОГЛЯДИ

<i>Б.Савчук, П.Савчук</i> ПРО ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО. (ПРИЩЕПА БОГДАН, ПРИЩЕПА ОЛЕНА. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ВОЛИНИ: НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК Б.А.Прищеп, О.П.Прищеп. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – 352 с.; іл.	299
<i>О.Дем'янюк</i> ВОЛИНСЬКА ПЛАСТОВА МОЛОДЬ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ 20-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ (Рец.: Візитів Ю.М. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період: Монографія. – Рівне-Львів, 2008. – 180 с.)	301
<i>Р.Давидюк</i> ПУБЛІЦИСТИКА УЛАСА САМЧУКА 1941-1943 РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (Рецензія: Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років / упорядник А.Жив'юк. – Рівне: ВАТ „Рівненська друкарня”, 2008. - 456 с. з іл.)	302
<i>В.М.Шеретюк, П.О.Савчук</i> СПОГАДИ УКРАЇНИКИ (Рецензія.: Білашевич-Кузич Л.І. Сибірська сага. – Косів: писаний камінь, 2008. – 376 с. Упорядник та літературний редактор Галина Білавич.)	303
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	306
ЗМІСТ	308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 15

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян, О.Ю.Третьак

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 25. 03. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 31,7. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне:
РДГУ, 2009. – Випуск 15. – 311 с.